

YEVROPA MUSIQASINING KELIB CHIQISHI YEVROPA MADANIYATIDA TARAQQIY ETGAN INSONPARVARLIK G'UYALARI

FarDU Musiqiy talim va madaniyat kafedrasini mudiri

Tohir Shokirov

FarDU Musiqiy ta'lim va madaniyat kafedrasini

1 – kurs talabasi X.A.Abdullayeva

Annotatsiya

Ushbu maqolada yevropa musiqasining yevropa musiqasining kelib chiqishi yevropa madaniyatida taraqqiy etgan insonparvarlik g'oyalari, O'rta osiyodagi o'rni hamda yevropa musiqasining kelib chiqishi va O'rta osiyo olimlarining fikrlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: musiqa, yevropa, olimlar, ijod, kompozitor, san'at, sozanda, ijrochi.

Аннотация

В этой статье представлена информация о происхождении европейской музыки от гуманистических идей, которые развивались в европейской культуре, их месте в Средней Азии, а также о происхождении европейской музыки и мнениях ученых Центральной Азии.

Ключевые слова: музыка, Европа, ученые, творчество, композитор, искусство, декорации, исполнитель.

Annotation

This article covers the origins of European Music in European culture on the ideas of progressive humanism, its place in Central Asia, and the origins of European Music and the opinions of Central Asian scholars.

Keywords: music, Europe, scholars, creation, composer, art, soloist, performer.

Kirish

Zamonaviy musiqashunoslik fani arxeologiya va etn. ma'lumotlaridan kelib chiqib, Musiqa san'atini ibtidoiy jamiyatda insonning amaliy faoliyati jarayonida boshqa san'at turlari (rake, she'riyat va q.k.) bilan krrishma (sinkretik) holda paydo bulishini asoslab beradi. Bunda Musiqa ijtimoiy muloqot vositasi, mehnat va marosim jarayonlarini tashkil etish vositasi bulib xizmat qiladi va, ayni vaqtda, jamiyatga zarur axlokiyma'naviy xususiyatlarni tarbiyalash maqsadlarini kuzlaydi. Ibtidoiy davrning oxirgi bosqichida dastlabki qorishma san'at majmuasidan bir qancha san'at turlari, jumladan, Musiqa ham ajralib chiqadi. Ushbu davrga mansub afsonalarda Musiqa tabiatga, yovvoyi hayvonlarni o'rgatishda ta'sir kursatish, insonni turli kasalliklardan

davolovchi kuch sifatida ta'riflanadi (qarang [Aliqambar](#), [Ibtidoiy san'at](#), [Mavsum qo'shiqlari](#), [Marosim qo'shiqlari](#)).

Quldorlik va ilk feodal tuzumiga asoslangan qad. dunyo davlatlari – Misr, Shumer, Babil, O'rta Osiyo (taxminan miloddan avvalgi 1ming yillik davri), Xitoy, [Hindiston](#), Yunoniston, Rim madaniyatlarida kasbiy musiqachilar maktablari shakllangan. Ular maxsus (bastakorlik, musiqa ilmi kabi fanlari) bilim va qoidalarga asoslanib ijod qilgan. Natijada aytm, cholg'u, raqs, doston va boshqa janrlar paydo bulgan.

Turli xil Musiqa asboblari ([chang](#), ud, tanbur, lira, kifara, puflama va urma asboblari) takomillashtirilib, ular barqaror tovushqator va shakllarga ega bo'lgan. Musiqa ushbu davrda asosan og'zaki an'anada rivojlanishiga qaramay, ayni vaqtda, uning ilk yozuv (iyeroglif, harfiy va boshqalar) tizimi ixtiro etilgan, Musiqa estetikasi va nazariyasi ta'limotlari shakllangan: Xitoyda – Konfutsiy, Yunonistonda – Pifagor, Geraklit, Demokrit, Aristotel, Platon, Aristoksen va boshqa, O'rta Osiyoda – Borbad.

[O'rta asr](#) G'arbiy Yevropada professional cherkov (bir ovozli grigorian xorali, keyinchalik ko'p ovozli xor va vokalcholg'u janrlari – organum, kondukt va boshqalar), dunyoviy (Fransiyada – trubadurlar, truverlar; Germaniyada – minnezingerlar san'ati) hamda xalq musiqasi rivoj topadi. 12-asrda Fransiyada Bibi Maryam ibodatxonasida birinchi kompozitorlik maktabi (Notr-Dam maktabi), 14-asrda [Fransiya](#) va Italiyada „Are nova“ uslubi yuzaga kelgan. Gvido d Aretsso ixtiro etgan to'rt chizikli nota yozuvi tovush balandligi va nag'malar uzunligini aniq qayd etishga imkon yaratgan.

Ushbu davrda O'rta va Yaqin Sharq (Arab xalifaligi)da erkin rechitativ va parda tuzilmalariga asoslangan musulmon kasbiy Musiqa (azon, tartil, tajvid) janrlari shakllangan. Ular boshqa Musiqa turlaridan mustaqil ravishda rivojlanib, keyinchalik O'n ikki makom tizimining shakllanishiga ham ma'lum darajada ta'sir ko'rsatgan. 8—13-asrlar musulmon Sharq, xalqlari og'zaki an'anadagi kasbiy Musiqa si doston (Musiqa nazariyasida) yoki parda (she'riyat va Musiqa amaliyotida) tizimlari asosida shakllangan. O'rta Osiyo, Eron va arab xalqlari Musiqasida muttasil davom etgan o'zaro ta'sir va aloqa jarayonlari natijasida ushbu xalqlar uchun umumiy bo'lgan vokal (savt, g'ino, amal, mulammo, qavl va boshqalar) va cholg'u (ravoshin, peshrav kabi) turlari vujudga kelgan. Mashhur bastakor, xonanda va sozandalar Ibrohim Mavsiliy, Ishoq Mavsiliy, Ziryob, Mansur Zalzal, Ibn Surayj, Ibn Axvas as-So'g'diy, Safiuddin al-Urmaviy va boshqa ijod qilgan. Musiqa ilmida ham muhim yutuqlarga erishilgan. Yunon Musiqa nazariyasi hamda mahalliy xalqlar Musiqa an'alariga asoslangan musiqiy estetika va ilmiy nazariy ta'limotlar dastlab matematika fanlari doirasida (al-Kindiy, Forobiy, Ibn Sino), keyinchalik mustaqil fan sifatida (Urmaviy) shakllangan.

Ishoq Mavsiliy va Kindiy Sharqda ilk bor musiqa (harfiy) yozuvini ixtiro etishgan. Urmaviy esa ushbu yozuvni parda tizimiga moslashtirgan.

Uyg'onish davri Yevropa madaniyatida taraqqiy etgan insonparvarlik g'oyalari va dunyoviy mazmunga asoslangan Musiqa san'atida badiiy-estetik maqsadlar asosiy vazifa darajasiga ko'tarildi, cholg'u (lyutnya, viola) va vokal (madrigal) ijrochiligi rivoj topgan. Professional Musiqada polifoniya uslubi, jumladan, a kapella xor ijrochiligi (motet, messa va boshqa janrlar) o'z cho'qqisiga ko'tarildi. Yangi kompozitorlik (Angliyada – D. Dansteybl, Niderland maktabi, Rimda – Palestrina, Vene-siyada – A. va J. Gabriyeli) maktablari shakllandi.

17—18-asrning 1-yarmida yangi janrlar – opera (Italiyada – K. Monte-verdi, A. Skarlatti; Fransiyada – J. B. Lyulli, J. B. Ramo; Angliyada —G. Pyorsell), oratoriya (G. F. Gendel), kantata (G. Shyuts, I. S. Bax), konsert (A. Korelli, A. Vivaldi, I. S. Bax, Gendel), kamer ansambl, sonata (A. Korelli, D. Skarlatti), syuita va boshqa janrlar rivoj topgan. Organ (J. Freskobaldi, Bax, Gendel), klavesin (U. Byord, G. Pyorsell, F. Kuperen, J. Ramo) uchun asarlar yaratilgan. Ushbu davrda zamonaviy kamonli cholg'u asboblari (skripka, alt, violonchel)ning buyuk ustalari A. va N. Amati, J. Gvarneri, A. Stradivari, fortepiano ixtirochisi B. Kristofori ijod etishgan, opera teatrlari, filarmoniyalar, musiqa nashriyotlari, musiqa ta'limi (konser-vatoriyalar) rivoj topgan. 18-asr o'rtalari – 19-asrning boshida Yevropa Musiqasi Ma'rifatchilik davri hamda Buyuk Fransiya inqilobi g'oyalari ta'siri ostida rivojlangan (fransuz kompozitorlari K. Glyuk, L. Kerubini, J. F. Lesyuerlarning opera ijodi, Vena klassik maktabi vakillari ijodi, simfonizm musiqatafakkuri). 19-asrda rus (M. Glinka, „Qudratli tuda“ vakillari, P. Chaykovskiy), polyak (F. Shopen, S. Monyushko), chech (B. Smetana, D. Dvorjak), venger (F. Erkel, F. List), norveg (E. Grig), ispan (I. Albenis, E. Granados), fin (Ya. Sibelius) yangi milliy kompozitorlik maktablari shakllangan, yetakchi ijodiy oqim sifatida romantizm qaror topgan (K. M. Veber, F. Shubert, R. Shuman, F. Mendelson, G. Berlioz, N. Paganini vab.). 20-asr Musiqa tarixida alohida o'rin tutadi. Musiqa madaniyatining barcha jabhalarida tub o'zgarishlar yuz bergan. Ijodida yangi-yangi uslub va yo'nalishlar (musiqiy avangardizm, modernizm) rivoj topgan. 20-asrda yuz bergan ilmiytexnik va informatsion inqiloblar (radio, televideniye, gramplastinka va magnit yozuvlarini ixtiro etish) natijasida Musiqaning tinglovchilarga yetkazish va eshitish sohalarida yangi imkoniyatlar paydo bo'ldi. Buning natijasida ommabop musiqa madaniyati rivoj topdi. Kompozitorlik ijodida sof musiqiy (simfoniya, konsert, kamer-cholg'u Musiqa kabi) janrlar o'rniga vokal Musiqasi, teatr Musiqasi, kino Musiqasi kabi „aralash“ turlar yetakchilik qila boshladi. Kompozitorlik ijodi bilan birga an'anaviy Musiqa ijodi ham yangi, zamonaviy sharoitlarga moslashib rivoj topdi. Jumladan, Shark, mamlakatlari mumtoz Musiqa janrlari (mas, hind ragalari, pokiston qavalli, ozarbayjon mug'om, o'zbek va tojik

maqomlari va hokazo) uzining milliy doiralaridan chiqib jahon sahnalarida ijro etila boshladi, kompozitorlik ham ommaviy Musiqa yoʻnalishlariga oʻz taʼsirini oʻtkazdi. Oʻzbekistonda Musiqa, asosan, xalq va ogʻzaki anʼanadagi professional Musiqa sifatida qadimdan rivojlanib kelgan. Xalq Musiqasidalapar, terma, yama, qoʻshiqarttt turli xillari (marosim, maishiy, mehnat, oʻyin, raqs, lirik, nasihatomuz va boshqalar), ogʻzaki anʼanadagi oʻzbek professional Musiqasida esa doston, katta ashula, ashula, maqom, cholgʻu yoʻllari kabi janrlar mavjud. Oʻzbek Musiqa merosida 4 asosiy mahalliy uslubni farqlash mumkin (qarang [Buxoro-Samarqand musiqa uslubi](#), [Xorazm musiqa uslubi](#), [Fargʻona -Toshkent musiqa uslubi](#), [Surxondaryo-Qashqadaryo musiqa uslubi](#)). 20-asrda oʻzbek va boshqa Oʻrta Osiyo xalqlari Musiqa merosini yozib olish va oʻrganish boʻyicha muhim ishlar bajarildi, yuzlab nota toʻplamlari va ilmiy tadqiqotlar nashr etildi. Bastakor, xrfiz va sozandalar oʻzbek Musiqa merosi durdonalari (Shashmakom, Xorazm makomlari, Faryuna-Toshkent makom yoʻllari va boshqalar) ni keng targʻib qilibgina qolmay, yangi cholgʻu kuy va ashulalar yaratdilar, dastlabki musiqali drama va komediya asarlarining muallif yoki hammuallifi boʻlishdi. 1930—1940-yillarda Oʻzbekistonda avvallari boʻlmagan yangi (opera, balet, simfonik Musiqa, kamer Musiqa, konsert kabi) Musiqa janrlari yuzaga keldi. Ular, ayniqsa, 1950—1960-yillardan boshlab Oʻzbekiston kompozitorlari ijodida keng rivoj topdi, shuningdek, ommaviy Musiqaning estrada musiqasi, yoshlar musiqasi kabi yoʻnalishlari ham keng yoyilgan.

Foydalanilgan adabiyot.

1. Abdumannon Nazarov, Olimjon Bekov. [OʻzME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. [Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi](#) (2000-2005).